

Hooge Kampse Plas

HKP-2020-01
30 maart 2020, versie 1.2
Door M.G.M. Den Hartigh
Niënhof, Bunnik
Beheereenheid Midden

Inhoud

Samenvatting	- Pagina 1
1. Aanleiding	- Pagina 2
1.1. Doel van de beheernotitie	- Pagina 2
1.2. Leeswijzer	- Pagina 2
1.3 Ligging	- Pagina 2
2. Ontstaan van de Hooge Kampse Plas	- Pagina 3
2.1. Sanering en natuurontwikkeling	- Pagina 3
2.2. Herinrichting	- Pagina 3
3. Ecologie	- Pagina 4
4. Doelstellingen	- Pagina 5
5. Beheer	- Pagina 5
6. Monitoring	- Pagina 7

Samenvatting

De Hooge Kampse Plas is een zandwinplas die later is volgestort met vuilnis en afgedekt met een laag slib uit het Amsterdam-Rijnkanaal. In 2010 is gestart met het saneren van de vervuilde waterbodembodem en herinrichten tot waardevol natuurgebied, en in 2019-2020 is het project afgerond. Het resultaat is een divers natuurgebied met veel kansen voor flora en fauna. Deze beheernotitie is geschreven ten tijde van de afronding van het project ter aanvulling op het oorspronkelijke beheerplan vanuit de behoefte om dit heringerichte natuurgebied voor de aankomende tien jaar te kunnen beheren.

De diepe plas biedt overwinteringsmogelijkheden voor watervogels. In de zomer jagen er zwaluwen boven het water. Speciaal voor de oeverzwaluwen is er in 2019 een natuurlijke oeverzwaluwwand aangelegd. De goede en basische waterkwaliteit biedt kansen voor (ondergedoken) watervegetaties en een rijk onderwaterleven met veel vissen. Het noordelijke deel van de plas is verondiept en rondom de plas zijn natuurvriendelijke oevers aangelegd. Deze moerassen kunnen zich vrij gaan als een belangrijk biotoop en habitat voor veel verschillende moerasvogels, rietvogels, libellen, insecten, planten en amfibieën. Door te beheren wordt voorkomen dat hier bos ontstaat en wordt er gestuurd op een variatie aan moerastypes, natte strooiselruigtes en verlandingsvegetaties. Ook zijn er vogeleilanden aangelegd die gefaseerd beheerd worden om bosvorming te voorkomen en de variatie tussen de eilanden te behouden zodat verschillende steltlopers en moerasvogels hier voedsel kunnen vinden.

Het aangrenzende bos kan zich spontaan ontwikkelen en wordt bewoond door een van de oudste dassenfamilies van de provincie Utrecht en de omringende bossages en struwelen zorgen in combinatie met de rietmoerassen voor veel variatie en diversiteit waar veel vogels en libellen zich thuis voelen. De bossages worden beheerd als hakhout, waarbij altijd doorkijkjes zijn voor recreanten over de plas. Kwelwater afkomstig uit de heuvelrug komt omhoog in de sloten rondom de plas en levert kwelvegetaties op met soorten als holpijp en waterviolier.

Recreanten zijn welkom aan de westzijde van de plas waar een fietspad en ruiterroute liggen. In de zuidwesthoek van de plas is een vogelkijkscherm geplaatst waar vogelaars zicht hebben op de open plas en oeverzwaluwwand.

1. Aanleiding

In 2002 is de Hooge Kampse Plas eigendom geworden van Stichting het Utrechts Landschap. De toen nog vervuilde plas kreeg de functie natuur. Er werd een plan gemaakt om de plas te saneren en verder in te richten tot natuurgebied. In 2010 is Utrechts Landschap in samenwerking met Dekker van de Kamp (later K3 Delta en tegenwoordig Grondbank GWG) gestart met de sanering van de plas. In deze periode is er ook een beheerplan opgesteld voor de omgeving van de Hooge Kampse Plas. Bijna tien jaar lang is er gesaneerd met slib en baggerspecie, is het noorddeel verondiept en zijn er natuurvriendelijke oevers ingericht. In die tien jaar heeft het gebied zich al langzaam kunnen ontwikkelen naar een interessant natuurgebied, waarin ook veel nieuwe kennis is verzameld over het terrein, het beheer en de kansen voor natuurkwaliteit.

1.1. Doel van de beheernotitie

Deze beheernotitie is geschreven ten tijden van de afronding van het project Hooge Kampse Plas in 2019. Met de afronding in zicht ontstond de behoefte aan een concretere omschrijving van de (deels verouderde) beheerdoelen en bijbehorende beheermaatregelen.

1.2. Leeswijzer

Alles in deze beheernotitie is ter aanvulling op het oorspronkelijke beheerplan 'Beukenburg en omgeving Voordorp 2010-2020 (Stichting het Utrechts Landschap)' en geeft aanvullende informatie over het terrein, de beheerdoelen en beheermaatregelen. In het oorspronkelijke beheerplan is meer informatie te vinden over de Hooge Kampse Plas en de omgeving. Sommige delen uit het beheerplan betreffende de Hooge Kampse Plas waren inmiddels ook verouderd. Deze beheernotitie dient dan ook ter vervanging van deze informatie.

1.3. Ligging

Het plangebied Hooge Kampse Plas is 24,8 hectare groot en ligt ten zuidoosten van Groenekan en ten westen van De Bilt. Het is omgeven door agrarisch gebied van de Hooge Kampse Polder en vormt samen met natuurgraslanden in Polder Voordorp en de Voorveldse Polder (zuidelijk van de plas) een schakel in de ecologische verbingszone 'Oostbroek – Hollandse Rading', die van Zeist langs de Bilt en Groenekan tot aan Hollandse Rading loopt.

Meer informatie over het landschap, geomorfologie, bodem, waterhuishouding en cultuurhistorie, is te vinden in het eerder genoemde beheerplan (zie leeswijzer).

*Kaart 1
Topografische kaart Hooge
Kampse Plas en Voordorp*

2. Ontstaan van de Hooge Kampse Plas

De plas is pas ontstaan in de jaren vijftig door zandwinning ten behoeve van de A27. Daarvoor bestond het gebied nog uit weilanden die behoorden tot de Hooge Kampse Polder. In de periode 1978-79 werd de waterplas gebruikt als stortplaats voor huisvuil, compost, bagger en bedrijfsafval (PCB's, PAK en olie). De chemische reactie van het afval zorgde voor een penetrante rotte-eierenlucht in de omgeving Groenekan-De Bilt, waardoor het in die tijd als bijnaam 'stinkgat van Groenekan' kreeg. De plas is daarna deels gevuld met bagger uit het Amsterdam-Rijnkanaal, waarna het jarenlang met rust is gelaten.

2.1. Sanering en natuurontwikkeling

In 2003 besloot Utrechts Landschap de toen nog steeds vervuilde plas over te nemen van de provincie Utrecht om deze te saneren, verondiepen en verder in te richten tot waardevol natuurgebied. In 2008 is de voorbereiding van de werkzaamheden van start gegaan en in 2010 is gestart met de daadwerkelijke werkzaamheden door Dekker van de Kamp (later K3 Delta en tegenwoord Grondbank).

Sinds de eerste planvorming in 2008 is de omgeving betrokken geweest bij het project. Betrokken mensen zoals natuurliefhebbers, IVN, vogelwacht Utrecht, gemeente De Bilt, vrijwilligers, Landschap Groenekan en de burens namen zitting in een klankbordgroep samen met de aannemer als uitvoerende partij en Utrechts Landschap als eigenaar.

2.2. Herinrichting

De vervuiling was met name gebonden aan de bodem van de plas. Er is in 2008-2010 besloten om deze waterbodem te saneren met klasse A en B baggerspecie en deze af te dekken met een leeflaag van klasse A baggerspecie. Om de sanering goed te kunnen verspreiden en een homogeen dik saneringspakket aan te kunnen brengen via toevoer van vrachtwagens, zijn er vaste werkdammen aangelegd en een pontonbrug die verplaatsbaar was over de plas. Door de economische kredietcrisis van 2008 heeft er over de jaren een wisselende toevoer van grond, bagger en slib plaatsgevonden voor de sanering. In de zomer van 2019 is de sanering uiteindelijk afgerond. In totaal is er 1.300.000 m³ baggerspecie en grond gestort om de waterbodem volledig te saneren.

Tijdens de sanering is ook het noordelijke ondiepere deel verder verondiept en zijn er langs de randen van de plas natuurvriendelijke oevers aangelegd met een basistalud van 1:10. Ook zijn er in de ondiepe noordelijke delen vogeleilanden aangelegd. In eerste instantie bestond hier nog het idee om hier slijkige platen van te maken waar weidevogels en steltlopers van zouden profiteren. Omdat de laatste broedende weidevogels in 2008 al zijn verdwenen in de omgeving en de eilanden uit ervaring blijken vol te lopen met wilgenopslag en natte strooiselruigtes, is er vanaf 2018-2019 vastgesteld dat het realistischer is dat dit vogeleilanden worden die met het juiste beheer een gevarieerde vegetatie en openheid zullen hebben, in combinatie met eventuele rietmoerassen die er spontaan kunnen ontwikkelen (zie beheer).

De openheid van de plas als landschapsbeeld speelt ook een rol bij de inrichting en het beheer ervan. Daarom is er bij het begin van de werkzaamheden vastgesteld dat er geen bossen mogen ontstaan op de vogeleilanden en dat het beheer rondom de plas voldoende mogelijkheden blijft bieden met doorkijk die uitzicht bieden over de plas, zonder dat dit ten koste gaat van de rust voor watervogels.

Verder is er vastgesteld bij de inrichtingsplannen dat er voor de oeverwaluwen een speciale oeverwaluwwand zou komen. Deze is in 2019 aangelegd. Ook is er afgesproken dat er een uitkijkpunt zou komen voor vogelaars. In 2018 zijn hier plannen voor gemaakt in samenwerking met de Vogelwacht Utrecht, waarna in 2019 een cortenstaal vogelkijkscherm is geplaatst in de zuidwest hoek van de plas.

3. Ecologie

De strook vegetatie rondom de plas bestaat grotendeels uit moerasruigte met soorten als gele lis, haagwinde, bitterzoet, moerasspirea en moeraswederik. In de natuurvriendelijke oever groeit sinds de herinrichting lisdodde, liesgras, egelskop, kattenstaart en zwanenbloem. Riet begint langzaam zijn intrede te doen en verder uit te breiden. Zodoende ontwikkelt dit meer richting een moerasvegetatie met geleidelijke overgang naar open water. De moerasruigte wordt nu al benut door soorten als de gewone oeverlibel, platbuik, paardenbijter, grote keizerlibel, bruine glazenmaker, glassnijder, blauwe glazenmaker, smaragdlibel, vuurlibel, vuurjuffer, bruine winterjuffer, gewone pantserjuffer, houtpantserjuffer, grote rodoogjuffer en tengere grasjuffer. Ook amfibieën en de ringslang komen hier voor. Vogels als de kleine karekiet, rietgors en rietzanger worden er ook elk jaar waargenomen. Jaarlijks worden er bijzondere waarnemingen gedaan zoals de waterral, roerdomp en dwerggors.

Direct aansluitend op de moerasruigte is een afwisseling van struweel met bosschages te vinden. Hier zijn struweelvogels als de tjiftjaf, fitis, heggenmus, winterkoning en zwartkop algemeen. Ook de ijsvogel is aanwezig. Roofvogels als buizerd, havik en ransuil behoren tot de broedvogels. Spotvogel en wielewaal worden er sommige jaren gehoord.

In de plas zijn waterplanten aanwezig, namelijk smalle waterpest, haarfonteinkruid, tener fonteinkruid, schedefonteinkruid, drijvend fonteinkruid en grof hoornblad (in het diepere deel). Het zuidelijke deel van de plas is te diep om dicht te vriezen en daardoor in de winter geliefd als rust- en foerageerplek voor eenden, ganzen en futen. Soorten die in de afgelopen tien jaar zijn waargenomen: geoorde fuut, dodaars, fuut, wintertaling, smient, krakeend, slobbeend, brilduiker, kuifeend, wilde eend, tafeleend, nonnetje, meerkoet, waterhoen, bergeend, pijlstaart, grote zaagbek. Daarnaast worden de volgende meeuwen vaak foeragerend gezien: kleine mantelmeeuw, kokmeeuw, stormmeeuw en dwergmeeuw (een minder algemene soort). Ook visdiefjes zijn meestal wel aanwezig. Tegenwoordig maken ook grote groepen ganzen gebruik van de plas als rustgebied, met name grauwe gans, nijlgans en enkele grote Canadese ganzen.

De plas is ook leefgebied geworden voor veel vissoorten waaronder blankvoorn, baars, snoek, paling en karper (de laatste twee niet voortplantend). Diepere delen bieden rust, ruimte en foerageergebied voor de vissen terwijl het ondiepe deel in het noorden van de plas geschikt paaigebied vormt. In dit ondiepe deel liggen ook een aantal eilandjes die in de zomer net boven het waterniveau uitsteken. Hier foerageren in de broedperiode nog enkele steltlopers als de tureluur, scholekster, kleine plevier en ook heel sporadisch de bontbekplevier. In de herfst en winter vertonen witgatjes en oeverlopers zich. Ook watersnippen maken gebruik van de eilandjes en omringende vegetatie in de randen van de plas als de vegetatie iets hoger komt te staan. Kieviten worden nog altijd waargenomen op de plas. Net als grutto's en tureluurs waren dit vroeger algemene weidevogels in de omgeving, maar zijn sinds 2008 zo goed als uitgestorven als broedvogel.

Boeren-, huis- en oeverzwaluwen foerageren in grote getallen boven de plas. Tijdens de projectwerkzaamheden hebben oeverzwaluwen zich genesteld in bergen zand en de wanden van werkdammen die in de plas lagen. Hier werd heel zorgvuldig mee omgegaan waardoor ze ook elk jaar weer terugkwamen. In 2018 is er een speciale oeverzwaluwwand voor ze gemaakt van natuurlijk materiaal in de zuidwesthoek van de plas. In 2019 is daar voor het eerst succesvol gebroed door meerdere paren oeverzwaluwen.

Aan de oostkant is de plas omzoomd met bos. Dit bos bestaat onder meer uit eik, es, els, wilgen en grote meidoorns, deels beheerd als hakhout. Het als hakhout beheerde deel is een ondoordringbare jungle met veel braam en framboos. De reuzenberenklauw is agressief aanwezig. In het bos ligt een dassenburcht.

In sloten rond de plas komen enkele planten voor die kwel (basische omstandigheden) indiceren: waterviolier, holpijp, stomphoekig sterrekroos en in mindere mate kalmoes en brede waterpest. Ook veel van de eerder genoemde libellen en juffers zijn hier veel te vinden.

4. Doelstellingen

- Een ondoordringbaar bos op een gradiënt van laag naar hoog met rust- en foerageermogelijkheden voor insecten en (kleine) zoogdieren en broedgelegenheid voor vogels waaronder reigerachtigen en aalscholvers.
- Goedontwikkelde (ondergedoken) kwelslootvegetaties in de sloten rondom de plas.
- Vitale populaties ringslangen, amfibieën en vissen met soorten als bittervoorn en snoek.
- Een vitale populatie met grote hoeveelheid en diversiteit aan libellensoorten die gebonden zijn aan open plassen en een rijke oevervegetatie.
- Vogeleilanden met geen tot matige begroeiing als belangrijke voedselbron en rustplaats voor steltlopers en moerasvogels.
- Geleidelijke, ondiepe oevers met rietmoerassen en de daarbij behorende flora en fauna.
- In het noordelijke deel van de plas een gevarieerde ondiepe (1-2m) zone met verlandingsvegetaties en rietmoerassen.
- Een open, diepe (8-10m) zone in het zuidelijke deel van de plas die geschikt is als rust- en foerageergebied voor eenden, futen, ganzen en andere watervogels in de winterperiode.
- Om de plas en langs de entree een gevarieerde ruige zoom met een afwisseling tussen open en kruidenrijke vegetaties, struweel en opgaande stukjes bos.
- Een structurele populatie broedende oeverzwaluwen met foerageermogelijkheden boven de open plas.

5. Beheer

Er wordt aangenomen dat de vogeleilanden regelmatig vol zullen lopen met zaailingen van wilgen en dat hier natte kruidenruigtes zullen ontstaan. Beheer van de vogeleilanden is daarom gericht op het voorkomen van verbossing. De eilanden worden jaarlijks gefaseerd beheerd om een deel ervan ook zoveel mogelijk vrij te houden van vegetatie waar steltlopers zoals kleine plevier en tureluur aangetroffen kunnen worden, terwijl de meer begroeide eilanden rust- en foerageermogelijkheden bieden voor moerasvogels zoals de watersnip en bokje. Omdat waterpeilbeheer geen optie is (het waterpeil in de plas is volledig afhankelijk van neerslag en verdamping), zullen andere beheermaatregelen moeten worden genomen om dit te realiseren zoals uittrekken, maaien en/of frezen.

Het noordelijke deel van de plas is ondiep, waar moeras de ruimte krijgt om zich vrij te ontwikkelen. Ook in de natuurvriendelijke oevers rondom de plas kan moeras zich vrij ontwikkelen in combinatie met rietruigtes, biezenvegetaties en lisdodde. Wilgen en elzen zijn de enige boomsoorten die onder water kunnen ontkiemen en in dit deel van de plas kunnen vestigen. Dat is geen probleem maar eerder een pluspunt voor de variatie in deze rietmoerassen. Beheer moet in eerste instantie gericht zijn op het voorkomen van verbossing en verruiging van de rietmoerassen. Er is geen natuurlijke dynamiek aanwezig en waterpeilbeheer is geen optie, dus zal er periodiek en gefaseerd gemaaid en afgevoerd moeten worden. Aanvullend wordt extra struweel en opslag afgezet waar nodig.

Waar water- en landvegetaties elkaar ontmoeten en rietmoerassen en natte strooiselruigtes ontwikkelen, kunnen na verloop van tijd ook verlandingsvegetaties ontstaan (mede door de geringe aanwezigheid van kwel). Ophoping van organisch materiaal speelt hier een belangrijke rol in. Dit proces moet zoveel mogelijk de ruimte krijgen. Soorten die bij dit verlandingsproces horen zijn krabbenscheer, waterlelie en gele plomp. Deze soorten kunnen worden geïntroduceerd om dit verlandingsproces op gang te helpen en de soortensamenstelling ervan te vergroten. Gele plomp en waterlelie zijn belangrijk voor roodoogjuffers. Krabbenscheer verdient extra aandacht omdat deze plant jarenlang sterk achteruit is gegaan in de provincie Utrecht. Deze soort is waardplant voor de groene glazenmaker. Van krabbenscheer worden zowel mannelijke als vrouwelijke planten uitgezet.

De zwarte stern profiteert van de verlandingsvegetaties als rust- en broedgelegenheid. De voedselrijke graslanden van de Hooge Kampse Polder en Polder Voordorp bieden foerageermogelijkheden. Ook dikke

pitruspollen die zouden kunnen ontstaan in de natte oevers van de plas bieden potentiële rust- en broedgelegenheid voor de zwarte stern. Tot deze mogelijkheden zich volledig hebben aangeboden, kunnen speciale nestvlotjes worden aangelegd. Deze vlotjes worden dan geplaatst middenin de noordzijde van de plas en zoveel mogelijk uit de golfslag vandaan.

Sloten worden periodiek en gefaseerd geschoond om bosopslag en toenemende bedekking van riet en andere grassoorten onder controle te houden, zodat kwelvegetaties kunnen blijven ontwikkelen. Het is vooral belangrijk om mannagras terug te dringen. Grotere oppervlaktes met waterviolier worden tijdens werkzaamheden zoveel mogelijk gespaard, alsook delen met ondergedoken kwelvegetaties waar libellenlarven en macrofauna in overwinteren.

Waar bij slootwerk en zaagwerk in de randen en sloten rondom de plas maaisel en opslag vrijkomt, wordt dit deels verwerkt in broeihopen voor ringslangen.

In de bossages met ruige zomen en mantels om de plas en langs de entree, wordt gefaseerd beheerd om de variatie te behouden. Afwisselend worden kleine delen open gemaakt middels maaien en afvoeren van riet, ruigte en/of gras. Struweel en stukjes bos worden beheerd als hakhout. Bij de uitvoering wordt rekening gehouden met aanwezige flora en fauna (rietvogels, libellenpopulaties, insecten, etc.). Daarbij wordt ook rekening gehouden met de doorkijk vanaf het Hooge Kampse pad richting de open plas, waarbij goed gelet wordt op het behoud van rust voor vogels die gebruiken maken van de open plas.

In de zuidwest hoek van de plas is sinds 2019 een oeverwaluwwand aangelegd bestaande uit natuurlijk lemig zand. Deze wand wordt elk jaar met een kleine graafmachine deels omgewoeld en afgestoken langs de waterkant. De waterkant moet haaks zijn voor succesvolle vestiging van oeverwaluwen. Onder de wand moet meer dan 40 cm water staan tegen begroeiing en om predatoren te weren. Jaarlijks wordt de oeverwaluwwand weer helemaal kaal gemaakt door opslag en begroeiing te verwijderen tot 4 meter rondom de wand.

Het bos mag zich zoveel mogelijk spontaan ontwikkelen. Van nature ontstaat hier al een divers, soortenrijk en structuurrijk bos. Waar nodig kan met kleine ingrepen de gelaagdheid en soortenrijkdom bevorderd worden. In dit bos bevindt zich een van de oudste dassenburchten van de provincie Utrecht, die gebaat is bij veel rust. Alleen indien de burcht volledig begroeit met braam en andere ruigtesoorten, kan hier licht ingegrepen worden.

Op het talud aan de oostzijde van de plas wordt bos beheerd als hakhout met een omloopcyclus van circa 5-10 jaar. In het bos is reuzenberenklauw aanwezig. Beheer van de reuzenberenklauw is alleen nodig als blijkt dat deze exoot zich verder verspreidt ten nadele van de natuurwaarden en biodiversiteit.

6. Monitoring

De dassenpopulatie aan de oostzijde van de Hooge Kampse Plas wordt nauw gevolgd. Ook vind er monitoring plaats voor de SNL-kartering van het gebied waarbij kenmerkende soorten een indicatie geven van de ontwikkeling van het gebied. Belangrijke indicerende groepen zijn:

- Libellen
- Amfibieën en reptielen
- (Kwel)flora
- Mieren
- Vlinders
- Vissen

Een deel van deze soorten worden gemonitord door boswachters tijdens het jaarlijkse beheer. Ook kan er voor worden gekozen om inventarisaties uit te zetten bij externe bureaus om een beter beeld te krijgen van soortenrijkdom en populatiegrootte van indicerende soorten.

Voor de monitoring van vogels wordt er op de Hooge Kampse Plas (en in omgeving) al sinds 1991 gemonitord door leden van de Vogelwacht Utrecht. Nog steeds worden jaarlijks veel tellingen gedaan en bijzondere waarnemingen doorgegeven die een beeld geven van de ontwikkeling van het natuurgebied en helpen zij bij het bepalen van het beheer.

Waterkwaliteit is een belangrijk onderdeel van de monitoring van de plas sinds de vervuiling van eind jaren 70. Daarom wordt er al sinds 2010 wateronderzoek uitgevoerd waarbij monsters worden genomen op verschillende locaties in en rondom de plas.

Vissen spelen een belangrijk onderdeel in het verhaal van waterkwaliteit. Sinds 2010 is er onderzoek gedaan onder de visstand om een beeld te krijgen over de soortensamenstelling, populatiegrootte en is er met name gekeken naar de concentraties PCB in de vissen.

Meer over recreatie, beleid en toekomstplannen is te vinden in het eerder genoemde beheerplan (zie leeswijzer).